

Makalenin Geliş Tarihi: 31 Mart 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 7 Mayıs 2021

SİVAS İLİ AKINCILAR İLÇESİ AĞZI SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ*

THE PHONETIC CHARACTERISTICS OF SİVAS PROVINCE- AKINCILAR DISTRICT

Özlem Ayazlı**

Halil İbrahim Taşkiran***

Öz

Sivas ili Akıncılar ilçesi ses bilgisel özelliklerini belirlemeyi amaçlayan bu makale, saha çalışmasına dayanan verileri içermektedir. Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde Sivas ağzının diğer ağızlar arasındaki yeri tespit edilmekte, çalışmada kullanılan çeviri yazı işaretleri aktarılmakta ve kısaca çalışmanın yöntemi üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ses olayları ve ses değişimlerine ünlüler ve ünsüzler olmak üzere iki alt başlık altında yer verilmektedir. Üçüncü bölümde ise elde edilen bulgular sunulmaktadır. Tespit edilen bu bulgulardan en yaygın olanları göçüşme örnekleridir: *aşşam* > *aşham*, *bakraç* > *barhaç* vb. Ayrıca *r* ve *l* ses değişimi örnekleri de oldukça yaygındır: *birader*~ *bilader*, *çerebne* ~ *çelepme* vb. Bu ses olayları dışında yöre ağzında tespit edilen diğer ses olayları ise şunlardır: Ünlü benzeşmesi (*bahçe* > *bahça*, *yani* > *yani*), ünlü türemesi (*renk* > *irenk*, *rum* > *urum*), ünlü düşmesi (*patates* > *pattes*, *kuzula-* > *guzla-*), sızıcılışma (*bıçka* > *bıçkı*, *reçber* > *reşber*), akıcılışma (*bahane* > *mahana*, *zihin* > *zeyin*), ötümsüzleşme (*bakır* > *pağır*, *diken* > *tiken*), ötümlüleşme (*pişir-* > *bişür-*, *tat* > *dad*), ünsüz benzeşmesi (*dastar* > *dasdar*, *bunlar* > *bunnar*), aykırılışma (*kınnap* > *gırnap*, *muşamba* > *muşanba*), ünsüz

* Bu makale, *Sivas Akıncılar Ağız Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözlüğü* adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

** Doç. Dr., *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sivas/Türkiye, ORCID: 0000-0003-4981-6900.

*** *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas/Türkiye, ORCID: 0000-0003-3393-2165.

düşmesi (*gökçek > göcek, rençper > reçber*), ünsüz tekleşmesi (*çulluk > culuḥ, pulluk > puluḥ*), ünsüz ikizleşmesi (*güççük, mozzik*).

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Türkçesi, Anadolu Ağızları, Sivas İli, Akıncılar İlçesi, Ses Bilgisi.*

Abstract

This paper aims to determine the phonetic characteristics of Akıncılar district of province Sivas, and what is presented is based on a fieldwork study. The study consists of three section. In the first section, the place of Sivas dialect among the other dialects is determined and the methodology of the paper is briefly explained. Furthermore, the transcription system of the study is presented in this section. In the second section, the phonetic change and events of Akıncılar are given under two sub-headings as vowels and consonants. The obtained findings are presented in the third section of the paper. Most of them are metathesis examples (e.g. *aḥşam > aḥḥam, bakraç > barḥaç* etc.). Furthermore, phonetic changes in *r / l* examples are quite common. (e.g. *birader~ bilader, çerebne ~ çelepme* etc.). Apart from these phonetic events, other phonetic events determined in the local dialects are as follows: Vowel assimilation (*bahçe > bahça, yani > yanı*), vowel epenthesis (*renk > irenk, rum > urum*), vowel elision (*patates > pattes, kuzula- > guzla-*), spirantisation (*bıçkı > bıçḫı, reçber > reḥber*), liquidation (*bahane > mahana, zihin > zeyin*), devoicing (*bakır > paḥır, diken > tiken*), voicing (*pişir- > bişür-, tat > dad*), consonant assimilation (*dastar > dasdar, bunlar > bunnar*), dissimilation (*kınnap > gırnap, muşamba > muşanba*), consonant elision (*gökçek > göcek, rençper > reçber*), consonant degemination (*çulluk > culuḥ, pulluk > puluḥ*), consonant duplication (*güççük, mozzik*).

Keywords: *Turkish, Anatolian Dialects, Sivas Province, Akıncılar District, Phonetic.*

Giriş

Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar, hem Türkiye Türkçesi hem de tarihî ve çağdaş Türk dilleri açısından büyük önem arz etmektedir. Ağızların söz varlığı, ses ve şekil bilgisi tarihî ya da çağdaş döneme ait metin yayımlarında karşılaşılan sorunların çözümünde de yol gösterici rol oynamakta ve son derece önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışmada ise bu ağızlardan biri olan Sivas iline bağlı Akıncılar ilçesinin ses bilgisel özellikleri üzerinde durulmakta ve yöre ağzına ait dil malzemelerinden yola çıkarak Türkiye Türkçesinin ses bilgisine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Akıncılar ilçesi, coğrafi açıdan Orta Kelkit Vadisi olarak kabul edilen bölgede yer almaktadır. Orta Kelkit Yöresi, yapı bakımından Doğu Karadeniz dağlarının güneyinde yer alan doğu-batı uzanışlı dağlar ve faylarla parçalanmış çöküntü ovaları üzerinde bulunmaktadır (Yürüdü-Başbüyük, 2002: 85).

Anadolu ağızları üzerine yapılan sınıflandırma çalışmalarına göre ise Akıncılar ağzı ve diğer Sivas¹ yöresi ağızları, “3. Batı Grubu Ağızları” içinden VI. alt dal olan “Havza, Lâdik, Amasya, Tokat, Sivas (Şarkışla ve Gemerek hariç), Mesudiye, Şebinkarahisar, Alucra, Malatya, Hekimhan, Arapkir ağızları” (Karahan, 1996: 2) grubuna dâhil edilmektedir. Karahan, bu alt grubu da “İkinci Derecedeki Alt Gruplar” adıyla şöyle sınıflandırmaktadır: 1. Lâdik, Havza,

¹ Sivas ve yöresi ağızları üzerine yapılan ilk çalışma Ahmet Caferoğlu’na aittir. Caferoğlu (1944), bu çalışmasında Sivas ve Tokat illeri ağızlarından topladığı dil malzemesini (türkü, mani, şarkı vb.) sunmaktadır.

Amasya, Tokat merkez, Erbaa, Niksar, Turhal, Reşadiye, Almus ağızları; 2. Zile, Artova, Sivas merkez, Yıldızeli, Hafik, Zara, Mesudiye ağızları; 3. Şebinkarahisar, Alucra, Suşehri ağızları; 4. Kangal, Gürün, Divriği, Malatya merkez, Hekimhan, Arapkir ağızları.

Anadolu ağızları arasındaki yerini belirttiğimiz Sivas ağzının kendi sınırları içindeki tasnifini ise Necati Demir ve Ülker Şen (2006: 64-73) şu şekilde yapmaktadır:

1. Ağız Yöresi: Gölova, Akıncılar, Suşehri, Koyulhisar ve Zara ile Doğanşar'ın kuzeyi;
2. Ağız Yöresi: İmranlı ve Zara'nın doğusu;
3. Ağız Yöresi: Divriği'nin tamamı ile İmranlı'nın güney kısımları;
4. Ağız Yöresi: Gürün ilçesi güneyi;
5. Ağız Yöresi: Zara'nın ve Divriği'nin batısı, Hafik, Kangal, Gürün'ün kuzeyi, Ulaş, Sivas merkez ilçe ve köyleri, Altınyayla ve Yıldızeli;
6. Ağız Yöresi: Şarkışla ve Gemerek;
7. Ağız Yöresi: Yıldızeli ilçesi Yavru beldesi.

Bu makalede, yukarıdaki tasnifte birinci ağız yöresinde yer alan Akıncılar ilçesine ait ses özellikleri şu başlıklar altında incelenmektedir: *Giriş, Çeviri Yazı İşaretleri, Ses Bilgisi* ana başlığı altında *Ünlülerde Ses Olayları, Ünsüzlerde Ses Olayları* ve *Sonuç*.

Çeviri Yazı İşaretleri bölümünde, ölçünlü dil dışındaki ünlü ve ünsüzlerin özellikleri verilmektedir. *Ses Bilgisi* bölümünde ilk olarak *Ünlü Uyumu* ile *Önlük- Artlık Uyumu* ve türleri, *Önlük- Artlık Uyumunun Bozulduğu Durumlar*, *Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu*, *Ünlü Değişmeleri* nedenleri ve türevleri, *Ünlü Türemeleri* ve *Ünlü Düşmeleri* ele alınmaktadır. Bu bölümden sonra *Ünsüzlerde Ses Olayları* bölümüne geçilmektedir. Bu bölümde, *Ünsüz Türemeleri* ve türevleri, *Ötümlüleşme*, *Ötümsüzleşme*, *Süreklileşme*, *Sızıcılaşma* ve türleri, *Akıcılaşma* ve türleri, *Ünsüz Benzeşmeleri* ve türleri, *Aykırılılaşma*, *Ünsüz Düşmesi* ve türleri, *Ünsüz İkizleşmesi*, *Ünsüz Tekleşmesi*, *Göçüşme* ve türleri başlıkları yer almaktadır. Sonuç bölümünde ise Akıncılar ilçesi ağzında öne çıkan ses bilgisi özellikleri verilmektedir.

Çeviri Yazı İşaretleri

Akıncılar ilçesi ağzında Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde kullanılan *a, e, ı, i, o, ö, u, ü* ünlüleri dışında diğer ünlü ve ünsüzlerin etkisiyle ortaya çıkan çeşitli ünlüler vardır. Bu ara ünlüleri gösteren işaretler için Ahmet B. Ercilasun'un (1999: 43-48) önerdiği aşağıdaki transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır:

- á yarı kalın, düz, geniş, a ile e arası.
ā kalın, düz, geniş, normal a'dan uzun.
ă kalın, düz, geniş, normal a'dan kısa.

- ē ince, düz, geniş, normal e’den uzun.
í yarı kalın, düz, dar, ı ile i arası.
ó yarı kalın, yuvarlak, geniş, o ile ö arası.
ú yarı kalın, yuvarlak, dar, u ile ü arası.
û kalın, yuvarlak, dar, normal u’dan daha uzun.
ũ ince, yuvarlak, dar, normal ü’den daha uzun.

Akıncılar ilçesi ağzında yazı dilindekiler dışında şu ünsüzler bulunmaktadır:

- ç ötümsüz, yarı sızıcı, c ile ş arası dış eti ünsüzü (Güven, 2014: 41).
Ç yarı ötümlü, patlayıcı, c ile ç arası (Sağır,1999: 130).
F yarı ötümlü, sızıcı, f ile v arası (Sağır, 1999: 130).
g yarı kalın ünlülerle hece kuran orta damak ünsüzü (Güven, 2014: XVIII- XIX).
ğ düşmek üzere olan ğ ünsüzü.
h ötümsüz, sızıcı, art damak ünsüzü (Sağır, 1999: 131).
K yarı ötümlü, patlayıcı, k ile g arası ön damak ünsüzü.
η ötümlü, patlayıcı, damaklı, geniz ünsüzü.
P yarı ötümlü, patlayıcı, b ile p arası çift dudak ünsüzü (Güven, 2014: XVIII- XIX).
S yarı ötümlü, sızıcı, s ile z arası asıl dış ünsüzü.
Ş normalden daha çok vurgulu söylenen ş ünsüzü.
T yarı ötümlü, patlayıcı, d ile t arası asıl dış ünsüzü (Güven, 2014: XVIII- XIX).
ʏ düşmek üzere olan y ünsüzü.

Ses Bilgisi

Ünlülerde Ses Olayları

Ünlü Uyumu

Bu bölümde; Anadolu ağızlarında yaygın olarak görülen önlük-artlık uyumu, bu uyuma neden olan ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmeleri üzerinde durulmakta ve bu benzeşme türleri art sıraya geçenler ve ön sıraya geçenler olmak üzere iki başlık altında tasnif edilmektedir.

Önlük- Artlık Uyumu

Kalınlık incelik uyumu olarak da adlandırılan bu uyum, Akıncılar ağzında yaygın bir şekilde görülür. Bu uyum ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmeleri sayesinde meydana getirilir:

İlerleyici Ünlü Benzeşmesi

Öndeki ünlünün sondaki ünlüyü kendine benzetmesiyle oluşan bu benzeşme örnekleri, art sıraya geçenler ve ön sıraya geçenler başlıkları altında verilmiştir:

Art Sıraya Geçenler

Öndeki kalın sıradan ünlünün kendinden sonra gelen hecedeki ince sıradan ünlüyü kendine benzetmesidir. Yöre ağzında sıkça görülmektedir: *arife > arafa, ateş > ataş, ayet > ayat, aynen > aynan, bahçe > bahça, gible > gıbla, hacet > hacat, patiska > patısga, yani > yanı, zahire > zahra, zalim > zalım.*

Ön Sıraya Geçenler

Öndeki ince sıradan ünlünün kendinden sonra gelen hecedeki kalın sıradan ünlüyü kendine benzetmesidir: *mektup > mektüp, merhamet > merhemet.*

Gerileyici Ünlü Benzeşmesi

Sondaki ünlünün öndeki ünlüyü kendine benzetmesiyle oluşan bu benzeşme, art sıraya geçenler ve ön sıraya geçenler başlıkları altında verilmiştir:

Art Sıraya Geçenler

Sondaki kalın sıradan ünlünün kendinden önce gelen hecedeki ince sıradan ünlüyü kendine benzettiği görülmektedir: *defa > dafa, emanet > amanat, esas > asas, esvap > asbap, eşofman > aşortman, eyvah > hayvah, ihtiyar > ıhtıyar, menfaat > manfât, seda > sada, sigara > cıgara, sefa > safa, vebal > nabal.*

Ön Sıraya Geçenler

Öndeki ince sıradan ünlünün kendinden önce gelen hecedeki kalın sıradan ünlüyü kendine benzettiği görülmektedir: *aziz > eziz, muhkem > möhkem, subendi > sübendi, tane > dene.*

Önlük- Artlık Uyumunun Bozulduğu Durumlar

Akıncılar ağzında, ölçünlü dilde uyum dışı kalan kimi örnekler uyuma girerken yöre ağzında uyumun bozulduğu durumlar; *g, ğ* seslerinin kalınlaştırıcı etkisi, *-Xy/ -yIr/ -Iyr/ -y* şimdiki zaman eki, *l, r, s, t, y* seslerinin inceltici etkisi gibi nedenlerden meydana gelmektedir.

ğ, η Seslerinin Kalınlaştırıcı Etkisi

ğ, η gibi ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisi kimi ince sıradan sözcüklerdeki sesleri kalınlaştırarak ünlü uyumunu bozar: *değil* > *deşül*, *eteğin* > *eteğan*, *gökte* > *göğde*, *gönül* > *göşül*, *göze* > *göze²*, *mercimeği* > *mercimağ*.

-Xy/ -yIr/ -Iyr/ -y Şimdiki Zaman Eki

Ölçünlü dilde kalın sıradan sözcüklerde uyuma giren, ince sıradan sözcüklerde uyuma girmeyen *-yor* şimdiki zaman eki, Akıncılar yöresi ağzında *-Xy/ -yIr/ -Iyr/ -y* biçimlerine evrilir ve ölçünlü dilin tam tersine ince sıradan sözcüklerde uyuma girerken, kalın sıradan sözcüklerde uyumu bozar: *alıyorum* > *aliyrim*, *atıyoruz* > *atıyruğ*, *geliyor* > *geliy*, *gidiyor* > *gidiy*, *modulluyorlardı* > *modullıylerdi* “kamçıliyordu”, *oluyor* > *olıy*, *takıyorlardı* > *dağıylerdi*, *topluyoruz* > *toplıyruğ*.

l, r, s, t, y Seslerinin İnceltici Etkisi

Akıncılar ağzında tespit edebildiğimiz örneklerde; *l, r, s, t, y* ünsüzlerinin inceltici³ etkisiyle kimi kalın sıradan sözcükler incelmıştır: *ağlayarak* > *ağlıyarek*, *haşlıyalım* > *haşlıyah*, *lazım* > *ilázım*, *layık* > *iláyıh*, *kırtık* > *kırtik* “küçük sabun parçası”, *kırık* > *kırık* “sıpa”, *masraf* > *másarif*, *muhatara* > *muhatere*, *oklava* > *ohley*, *pırtık* > *pırtik*, *rahat* > *iráhat*.

Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu

Türkçe bir sözcüğün ilk ünlüsü düz “*a, e, ı, i*” ise sonraki ünlüleri de düz; yuvarlak “*o, ö, u, ü*” ise sonraki ünlüleri ya düz-geniş “*a, e*” veya dar-yuvarlak “*u, ü*” olur. Bu uyum, düzlük yuvarlaklık uyumu⁴ olarak adlandırılmaktadır.

Yöre ağzında ünlü yuvarlaklaşmaları yoğun olduğu için düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulduğu görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinden beri sözcük tabanlarında ve bazı eklerde yuvarlaklaşma eğiliminin olduğu bilinmektedir. Bu ek ve sözcükler bugün Anadolu⁵ ağızlarının bir kısmında da yuvarlaklıklarını korumaktadır.

Akıncılar yöresinde de ünlü yuvarlaklaşmasının korunduğu ve ölçünlü dilde düzlük yuvarlaklık uyumuna uyan çoğu sözcüğün uyum dışı⁶ kaldığı tespit edilmiştir: *april* > *abrul*, *abık sapık* > *abuğ subuğ*, *ağı* > *avu*, *ağıl* > *aşul*, *ağız* > *aşuz*, *alaçık* > *alaçuğ* “kulübe”, *anık* > *anuh* “naneye benzer bir bitki”, *ardıç* > *arduç*, *arı* > *aru*, *aşırı* > *aşuru*, *atki* > *atıu*, *aydımlık* > *aydunluğ*, *azdır-* > *azdur-*,

² *göze* > *göze* değişimi şu şekilde açıklanabilir: Ön damak ünsüzlerinden “*g, k*” ile orta damak ünsüzlerinden “*ğ, η*” orta damağa kaydıklarında, yanlarındaki *ö, ü* ünlülerini de önden orta damağa doğru çekerler. Burada boğumlanan ünlüler, “*o-ö, u-ü*” arası yarı kalın “*ó, ú*” ünlüleridir (Karahana, 1996: 118).

³ Ergin (2008: 68); *ç, ş, y* seslerinin; Sağır (2002: 4) ise *y, ş, ç, c, z, s, l, m, n, t* seslerinin inceltici etkisinden bahseder.

⁴ Ergin (2008: 72), düzlük-yuvarlaklık uyumunu bir sözcükteki ünlülerin düzlük- yuvarlaklık bakımından birbirine uyması olarak tanımlar.

⁵ Doğu grubu ve Kuzeydoğu grubu ağızlarında olduğu gibi Batı Anadolu ağızlarında görülen yuvarlaklaşma eğilimi için bk. Karahana, 1996: 124.

⁶ Ağızlarda düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulduğu başka örnekler için bk. Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağızı (Allahverdiyeva-Bulduk, 2013: 1118).

azık > azuḥ, azıcık > azucuḥ, basık > basuḥ “çok zayıf kimse”, baskı > basgu, basmacık > basmacuḥ “kurutulmuş meyve”, bedirik > bedriük “eğrilmiş pamuk”, bilezik > bileziük, boduç > bodiç “ağaçtan yapılan su testisi”, böğürtlen > böşörtlen, bulanık > bulanuḥ, ceviz > ceşúz, çenile- > çenüle-, çentik > çentiük, çevir- > çeşúr, çitlembik > cıtlanbuḥ, değil > deşúl, derecik > dereciük, devir > teğür, eksi > egsü, eksiketek > egsüetek, eksik > eksük, enik > eniük, erik > eriük, fabrika > pavluka, gelincük > gelüncük, gelinlik > gelünlük, gergi > gergü, karanlık > garaḥnuḥ, ılıştır- > ılıştur-, karşı > garşu, kavim > gavum, kazık > gazuḥ, kemik > kemiük, kendi > gendü, kızamık > gızamuḥ, manastır > manastur, merdiven > merduvan, oklava > oḥlov, sandık > sanduḥ, sarı > saru, tandır > tandur, temiz > temüz, tenesir > tenesür, yalnız > yalıḥuz, yanık > yanuḥ, yapı > yapu, yastık > yastuḥ, yukarı > yuḥaru.

Ölçünlü dilde uyum dışı kalan tespit edebildiğimiz tek örnek, Akıncılar ağzında düzlük-yuvarlaklık uyumuna girer: *ampul* > *ampil*.

Ünlü Kalınlaşması⁷

Yöre ağzında, bazı ünsüzlerin etkisiyle ince ünlülerin kalın ünlülere dönüştüğü görülmektedir. Özellikle ğ, h, ɲ gibi gırtlak ve damak ünsüzlerinin kalınlaştırıcı etkiye sahip olduğu görülür. Ölçünlü dilde ince sıradan ünlülerle kullanılan kimi sözcükler yöre ağzında kalınlaşır: *çitlembik* > *cıtlanbuḥ* “çitlembik ağacı”, *heves* > *havas*.

Kalınlaşma Türleri⁸

Sözcüğün bütün hecelerinde meydana gelen “tam kalınlaşma” ve yalnız bir hecede meydana gelen “yarı kalınlaşma” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Akıncılar ağzında tespit edilen örnekler şu şekildedir:

Tam Kalınlaşma

çitlembik > *cıtlanbuḥ*, *heves* > *havas*.

Yarı Kalınlaşma

ceviz > *ceşúz*, *çevir-* > *çeşúr*, *değil* > *deşúl*, *döğmeç* > *döğmeç*, *dövme* > *döğme*, *düğme* > *düğme*, *göğüş* > *göşüş*, *gönül* > *göşül*.

Ünlü İncelmesi

Bazı ünsüzlerin etkisiyle kalın ünlülerin ince ünlülere dönüştüğü görülür. Kalın ünlülerin incelmesinde birden çok neden vardır. Bu nedenler; inceltici ünsüzlerin, şimdiki zaman ekinin ve yardımcı ünsüzün etkisi olmak üzere üç grupta toplanabilir:

⁷ Akar (2013: 48), *ön ünlülerin artılılaşması* olarak adlandırdığı bu olayın özellikle Orta Anadolu ağızlarına has olan “k, g” yanındaki ince sıradan yuvarlak ünlülerin “ö, ü” yarı kalınlaşması ile “ó, ú” seslerine değişmesi olduğunu ifade eder.

⁸ Bir sözcüğün tek hecesinde kalınlaşma meydana gelip diğer hece veya hecelerde kalınlaşma görülüyorsa bu tür kalınlaşmaları “yarı kalınlaşma”; bütün hecelerde kalınlaşma meydana geliyorsa bunları da “tam kalınlaşma” denir (Vural-Böler, 2011: 135).

İnceltici Ünsüzlerin Etkisi

Akıncılar ağzında *c, ç, r, s, ş* ünsüzlerin etkisiyle incelmış sözcük örnekleri şunlardır: *amca* > *emice*, *azcık* > *eciük*, *çanta* > *çente*, *hurs* > *hers*, *jandarma* > *cenderme*, *kalıç* > *gelüç* “orak”, *saat* > *sehet*, *şamama* > *šememe* “küçük kokulu süs kavunu”. Ayrıca yöre ağzında inceltici etkiye sahip diğer ünsüzler için bk. *l, r, s, t, y* ünsüzlerinin inceltici etkisi bölümü.

Şimdiki Zaman Ekinin Etkisi

-yor > *-y* biçiminde gelişen şimdiki zaman eki, kalın sıradan seslerin ön sıraya geçmesine neden olur: *bakıyor* > *bañıy*, *oluyor* > *olıy*, *oturuyor* > *oturıy*, *vuruyor* > *vurıy* vb.

Yardımcı Ünsüzün Etkisi

Kalın sıradan ünlü ile biten sözcüklere yükleme ve yönelme hâli ekleri getirildiğinde araya yardımcı ünsüz *y* sesi girer ve kalın sıradan sözcüğün incelmeye neden olur: *buraya* > *burıya*, *hacıya* > *hacıya*, *tarlaya* > *tarlıya*, *tarlayı* > *tarlıy*, *buğdayı* > *buğdıy*.

İncelme Türleri

Sözcüğün bütün hecelerinde meydana gelen “tam incelme” ve yalnız bir hecede meydana gelen “yarı incelme” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yöre ağzında tespit edilen tam ve yarı incelme örnekleri şu şekildedir:

Tam İncelme

amca > *emice*, *azcık* > *eciük*, *çanta* > *çente*, *hurs* > *hers*, *jandarma* > *cenderme*, *kalıç* > *gelüç*, *saat* > *sehet*, *şamama* > *šememe*.

Yarı İncelme

Yöre ağzında yayın görülen özelliklerden biridir: *ağlayarak* > *ağlıyarek*, *bakıyor* > *bañıy*, *buğdayı* > *buğdıy*, *buraya* > *burıya*, *hacıya* > *hacıya*, *haşlıyalım* > *haşlıyah*, *layık* > *ilâyıh*, *lazım* > *ilázım*, *kırtık* > *kırtık*, *kırık* > *kırık*, *muhatara* > *muhatere*, *oklava* > *oñley*, *oturuyor* > *oturıy*, *oluyor* > *olıy*, *pırtık* > *pırtık*, *rahat* > *irâhat*, *tarlaya* > *tarlıya*, *tarlayı* > *tarlıy*, *vuruyor* > *vurıy*.

Geniş Ünlülerin Daralması

a, e, o, ö ünlülerinin çeşitli yollarla *ı, i, u, ü* dar ünlülerine dönüştüğü görülmektedir. Yöre ağzında bu duruma özellikle *g, ğ, y* ünsüzlerinin ve alıntı sözcüklerin neden olduğu gözlenmektedir. Ayrıca Türkçe sözcüklerde de geniş ünlülerin daralmasına⁹ rastlanmaktadır:

a > ı: *argaç* > *ırğaç* “mendil süsü”, *bağırsak* > *başırsıh*

⁹ Geniş ünlülerin daralmasında *g, ğ, y* ünsüzleri, hâl ekleri, şimdiki zaman eki, *-y-* yardımcı sesi ve yabancı sözcükler gibi nedenler etkili olabilir (Vural-Böler, 2011: 33).

a > u: *çorak > şoruḥ*

e > i: *zaten > Satı*

e > i: *beyaz > biyâz, cerme > cermi¹⁰, gece > gice, iskemle > iskemi, patates > patatis, telefon > telifon, yer > yir*

e > u: *cevap > cuvap*

o > i: *sofra > sıfra, tostombul > tıstımbul*

o > i: *şoför > şifor*

o > u¹¹: *boğaz > buşaz, horoz > horuz*

ö > ü: *dövecek > düvecek, köfte > küfte, öğlen > üşlen*

Dar Ünlülerin Genişlemesi

ı, i, u, ü dar ünlülerinin çeşitli nedenlerle *a, e, o, ö* ünlülerine dönüştüğü, genişlediği görülmektedir. Yöre ağzında hem alıntı hem de Türkçe sözcüklerde görülen genişleme örnekleri şu şekildedir:

ı > a: *cancağız > cancaşaz, salıncak > sallancaḥ*

ı > e: *hırs > hers*

i > e: *aşıkâr > eşkere, git- > get-, hiç > heç, itiraz > etiraz, ivme > evme, sanki > sanke, zihin > zehin*

u > o: *abu > aböş, alüminyum > alimiyon, bunal > boğal, burçak > borçaḥ, dudak > dodaḥ, kuş > hoş, usan- > osan-*

u > ö: *muhkem > möhkem “sağlam, güçlü”*

ü > e: *yürü- > yeri-*

ü > ö: *böğürtlen > böörtlen, hükümet > hökümet, lüks > löküS “lamba”, üvey > övey*

Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

b, p, m, f, v, w¹² gibi çift dudak ve diş-dudak ünsüzlerinin etkisiyle Akıncılar ağzında *a, e, ı, i* düz ünlülerinin *o, ö, u, ü* ünlülerine yuvarlaklaştığı görülmektedir. Yöre ağzında görülen tipik ses olaylarından. Özellikle iki ve daha çok heceli sözcüklerin son hecesinde meydana gelir:

a > o: *oklava > oḥlov*

¹⁰ *cermi* sözcüğü *çeyiz cermi* ikilemesinde “mal- mülk, para- pul” anlamlarına gelecek şekilde kullanılır.

¹¹ Akar (2013: 50), *o > u* ünlü daralması olayının Oğuz ve Kıpçak lehçelerinin etkileşimi ile meydana gelmiş olabileceğini, Oğuzcanın sıklıkla ilk hecede geniş-yuvarlak ünlü, Kıpçakçanın ise geniş-dar ünlü tercih ettiğini ifade eder.

¹² Yuvarlaklaştırıcı etkisi olan söz konusu sesler için ayrıca bk. Eker, 2011: 286.

e > ö: köseği > kösövü “ateş karıştırmak için kullanılan alet”

ı > u: abık sapık > abuh subuh, ağı > avu, ağıl > aşul, ağız > aşuz / avuz, alaçık > alaçuğ, anık > anuh, ardiç > arduç, arı > aru, aşırı > aşuru, atkı > atku, aydınlık > aydunluğ, azdır- > azdur-, azık > azuğ, azıcık > azucuğ, basık > basuğ, baskı > basgu, basmacık > basmacuğ, bulanık > bulanuğ, karanlık > garañnuğ, karşı > garşu, kazık > gazuğ, kızamık > gızamuğ, manastır > manastur, pınar > puşar, sağdıç > saşduç, sarı > saru, tandır > tandur, yalnız > yalıñuz, yanık > yanuğ, yapı > yapu, yastık > yastuğ, yukarı > yuħaru

ı > ü: azıcık > ecük, kalıç > gelüç

i > ú: ceviz > ceşúz, çevir- > çeşúr, değil > deşúl

i > u: çift > çuft, çitlembik > cıtlanbuğ, fabrika > pavluka, kavim > gavum

i > ü: bilezik > bilezük, cıva > cüva, civar > cüvar, civelek > cüvelek, çekiç > çeküç, çentik > çentük, çenile- > çenüle- “bağırmaq, inlemek, ulumak (hayvan için)”, derecik > derecük, devir > teğür, eksi > egsü, eksik > eksük, enik > enük, erik > erük, gelincik > gelüncük, gelinlik > gelünlük, gergi > gergü, kemik > kemük, kendi > gendü, köseği > kösövü, pırpırım > pürpürüm “semizotu”, seki > sekü, temiz > temüz, teneşir > teneşür

Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

Yuvarlak *o, ö, u, ü* ünlülerinin düz *a, e, ı, i* ünlülerine dönüşmesi olayı, yöre ağızında yuvarlaklaşmalar kadar yaygın görülmemektedir:

o > a: lavabo > lavba

ö > e: böyle > bele, çöz- > çez-

u > ı: çuvaldız > çıvaldız, suvar- > sıvar- “sulamak; sürmek; okşamak”

u > i: ampul > ampil, boduç > bodiç “ağaçtan yapılan su testisi”

ü > i: yürü- > yeri-

Ünlü Türemeleri

Ünlü türemeleri söz başı, söz içi ve söz sonunda görülebilmektedir. Yöre ağızında bu üç durum da tespit edilmiştir:

Söz Başında Ünlü Türemesi

Anadolu ağızlarında özellikle *r* ve *l*¹³ ile başlayan alıntı sözcüklerde görülen bu ses olayı, yöre ağızında *r* ve *l* ünsüzleri dışında *s* ile başlayan bazı alıntı sözcüklerde de gözlenmekte ve ön seste dar bir ünlünün türediği görülmektedir:

l Önünde Türeme

layık > iláyığ, lazım > ilázım, leğen > ileğen, leş > üleş, lif > ilif

¹³ Ağızlardaki diğer örnekler için bk. Akar, 2013: 53.

r Önünde Türeme

rahat > *irâhat*, *rast* > *ıras*, *renk* > *irenk*, *rum* > *urum*, *rup* > *urup* “tahlil ölçer”, *rus* > *urus*, *ruşen* > *ürüşan*, *ruya* > *úrúya*

s Önünde Türeme

sipariş > *ısmarıç*, *spatula* > *ıspartaluğ*

Söz İçinde Ünlü Türemesi

Akincılar ağzında /b-r/, /k-s/, /l-k/, /l-ŋ/, /l-p/, /m-r/, /s-r/, /t-r/, /y-h/ ünsüz çiftleri¹⁴ arasında ünlü türemesi tespit edilmiştir:

a Türemesi: *çolpa* > *çolapa* “sakat”, *mayhoş* > *mayahoş*

ı Türemesi: *cılık* > *cılık* “bozulmuş, yumurta”, *kısrak* > *gısrak*¹⁵, *yalnız* > *yalıñuz*

i Türemesi: *cemre* > *cemile* “cemre, şubat ayında birer hafta arayla havada, suda toprakta olduğu sanılan sıcaklık yükselişi”¹⁶, *traktör* > *tirektör*

ü Türemesi: *dürbün* > *dübürüm*, *lüks* > *löküS*

Söz Sonunda Ünlü Türemesi

-ken zarf fiil eki -kene biçiminde kullanılır ve bu ekin geldiği sözcüklerde bir ünlü türemesi meydana gelir: *yaparkene*, *goyarkene*, *yatarkene*, *derkene*, *yerkene*.

Ünlü Düşmeleri

Söz İçinde Ünlü Düşmesi

Yöre ağzında vurgulanmayan söz içi dar ünlü düşme eğilimindedir. Birkaç örnekte geniş ünlü düşmesi de tespit edilmiştir:

a Düşmesi: *patates* > *pattes*

e Düşmesi: *cereme* > *cerme* “dert, sıkıntı, eziyet”

ı Düşmesi: *yayılım* > *yaylım*

i Düşmesi: *bedirik* > *bedrük* “eğrilmek için dürülmüş uzun pamuk yumağı”, *hakikat* > *haggat*, *zahire* > *zahra*

¹⁴ Ağızlarda ünlü türemesinin görüldüğü ünsüz çiftleri /t-r/, /k-r/, /d-r/, /b-r/, /m-r/, /s-r/ için ayrıca bk. Akar, 2013: 54.

¹⁵ Türk dil ve lehçelerinde de ünlü türemesi ile görülen *kısrak* sözcüğünün Bşk. *kısrak*, Kır. *kısrak*, Hak. *hızırak* “iki yaşındaki kısrak”, Tuv. *kızırak* “üç yaşındaki kısrak” biçimleri için bk. Eckmann, 1955: 13.

¹⁶ Söz konusu anlam için bk. TüS 452.

u düşmesi: *buğula-* > *bušla-* “buğu ile pişirmek”, *kuzula-* > *guzla-*

Söz Sonunda Ünlü Düşmesi

a Düşmesi: *tosbağa* > *tosbāš*

ı Düşmesi: *aşağı* > *aššāš*, *buzağı* > *buzaš*

u Düşmesi: *buğu* > *būš*

Ünsüzlerde Ses Olayları

Bu bölümde; Ünsüz türemeleri, Ötümlüleşme, Ötümsüzleşme, Süreklileşme, Sızıcılaşma, Akıcılaşma, Ünsüz Benzeşmeleri, Aykırılışma, Ünsüz Düşmesi, Ünsüz İkizleşmesi, Ünsüz Tekleşmesi, Göçüşme gibi ünsüzlerle ilgili ses olayları incelenecektir.

Ünsüz Türemeleri

Ünsüzler, türedikleri konuma göre söz başı, söz ortası ve söz sonu türemesi olmak üzere üç şekilde sınıflandırılır. Yöre ağzında görülen ünsüz türemeleri¹⁷ şunlardır:

Söz Başında Ünsüz Türemesi

/h-/ Türemesi

Tekin- Ölmez (2015: 69), Ana Türkçedeki söz başı *h-* sesinin sistemli olarak korunduğunu belirtir. Gülsevin (2005: 211- 212) de söz başı *h-* sesinin türeme değil aslı olduğunu, Halaççada *h-*'ye döndüğü düşünülen Ana Altayca söz başı **p-* sesinden geldiğini ifade eder. *hayva* ve *hislen-* ile Menz'in (2009: 101) Ermenice kökenli olarak gösterdiği *him* “temel” sözcüğü de Gülsevin tarafından, aslı **p-*'ye gidebilen sözcükler listesinde verilmiştir.

Akıncılar ağzında söz başında sık görülen *h* türemesi örnekleri şunlardır: *ark* > *harh* “su yolu”, *arka* > *harga*, *ayva* > *hayva*, *eşofman* > > *haşortman*, *elbet* > *helbet*, *evlek* > *hevlek* “ekilecek tarlada ayrılmış parça”, *eyvah* > *hayvah*, *is* > *his*, *islen-* > *hislen-*.

/y-/ Türemesi

Tekin (1994: 51), ünlü ile başlayan sözcüklerin başında yarı ünlü *y-* sesinin belirmesinin çok rastlanan ve iyi bilinen bir seslik olgu olduğunu belirtir.

Akıncılar ağzında da görülen söz başı *y-* ünsüz türemesi¹⁸ iki örnekte tespit edilmiştir: *ılgın* > *yılgın* “sıkça ağaçlık yer, çalı”, *it-* > *yit-* “bir şeyi güç uygulayarak ileri götürmek”.

¹⁷ Korkmaz (1992: 119), ön seste ünsüz türemesini “Ünlü ile başlayan bazı kelimelerin ön hecelerindeki vurgusuz veya zayıf kelime başı ünlülerinin ses değerlerini koruma vb. sebeplerle *y*, *h*, *v* gibi boğumlanma noktaları zayıf olan ünsüzlerin türemesi olayı” olarak tanımlar. Demir-Şen (2006: 123), bu ses olayına Sivas ili ve yöresi ağızlarında sık rastlanmadığını ifade eder.

¹⁸ Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen ön ses *y-* türemesinin nedenleri için bk. Özek, 2014: 845.

Söz İçinde Ünsüz Türemesi

Söz içi ünsüz türemesi, yöre ağzında söz başı ünsüz türemesine göre daha fazla örnekte görülmektedir. Söz içinde *b, ğ, h, l, m, n, r, t, v, y* ünsüzlerinin türediği tespit edilmiştir:

/-b-/ türemesi: *pamuk* > *pambıh*¹⁹

/-ğ-/ türemesi: *sönük* > *söğnük*²⁰

/-h-/ türemesi: *saat* > *sehet*

/-l-/ türemesi: *ikindi* > *ilkindi*

/-m-/ türemesi: *senit* > *sement*²¹ “hamur açılan dikdörtgen ekmek tahtası”, *sonradan* > *sonramınan*

/-n-/ türemesi: *bat* > *bant* “kısır, kısır yapılp yenilen yemek, sarma”, *ödünc* > *öndünç*, *bizimkiler* > *bizimkiner*

/-r-/ türemesi: *bilezik* > *bilerzük*, *spatula* > *ısbartaluh*, *şive* > *şirve*

/-v-/ türemesi: *dua* > *duva*

/-y-/ türemesi: *aile* > *avile* “eş”, *İsmail* > *İsmavil*

Ötümlüleşme²²

ç, f, h, k, p, s, ş, t ünsüzlerinin ötümlü olan ünsüz karşılıklarına dönüşmesiyle gerçekleşen bu ses olayı; yöre ağzında söz başı, söz ortası ve söz sonunda tespit edilmiştir:

Söz Başında Ötümlüleşme

Akincılar ağzında Türkçe ve alıntı sözcüklerde görülen en belirgin ses olaylarından biridir:

ç-> c-: *çaba* > *caba*, *çıplak* > *cıblak*, *çingirak* > *cıngırah*, *çingen* > *cingan*, *çulluk* > *culuh* “hindi”

k- > g-: *kabak* > *gabağ*, *kabala* > *gabala*, *kaçak* > *gaçağ*, *kadar* > *gadan*, *kalas* > *galas*, *kalem* > *galem*, *keçi* > *geçi*, *kemik* > *gemik*, *kendi* > *gendü*, *küçük* > *güççük*

¹⁹ Eckmann (1953: 316), kelime ortasında anorganik *b, p* ve *m*'nin türemesini ele aldığı makalesinde *pamuk* sözcüğünün Anadolu ağızlarında söz içi *-b-* türemesi ile görülen *pambuk / pambıh / pambuğ / pambığ / panbıh* biçimlerine de yer vermektedir.

²⁰ ET *sön-* > EOT *söyün-*, Kıp. *söyün-* “sönmek” (KıpTS 241b) ve Ağ. *söyün-/ sövün-* biçimlerinde kök hâliyle kaydedilen sözcük *-ük* fiilden isim yapım eki aldığı orta dar ünlü düşer ve *y* > *ğ* şeklinde bir sızıcılışma gerçekleşir.

²¹ *sement* sözcüğünün ağızlarda *semen* “ekmek tahtası” (DS X: 3579a) biçimi de mevcuttur. Koç (2010: 49), *sement* sözcüğünde *-t* ünsüz türemesi olduğunu dile getirmektedir. Eren (1999: 361), *senit* “ekmek tahtası” sözcüğünün Rumcadan geldiğini, Eski Kıpçakçada geçen *senit* biçiminin düşündürücü olduğunu ifade etmektedir.

²² *ç, k, p, t* ünsüzlerinin *c, g, b, d* ünsüzlerine dönüşmesi için Ergin (2008: 63) sedalılışma ve yumuşama terimini kullanmaktadır.

p- > b- / P-: *pişir-* > *bişür-*, *peşli* > *Peşli* “giysi, bindallı”, *peşgir* > *Peşkir*

s- > S- / z-: *sabah* > *Sabah*, *sigara* > *zigara*, *sopa* > *zopa*

t- > d-: *tabanca* > *dabanca*, *tahra* > *dehre*, *tane* > *dene*, *taş* > *daş*, *tat* > *dad*, *tırmık* > *dırmıh*, *tiksin-* > *diksin-*, *tilki* > *dilki*, *turna* > *durna*, *tut-* > *duT-*, *tutak* > *dutağ*, *tutacak* > *dutacağ*

Söz İçinde Ötümlüleşme

Yöre ağzında söz içinde ötümlüleşme, ünlüler arasında görülebileceği gibi komşu bir ünsüzün etkisiyle de görülebilmektedir:

-ç- > -Ç- / -c-: *çiftçi* > *çifÇi*, *gökçek* > *göcek* “yeni yetişen ekin”

-k- > -g-: *alkarısı* > *algarısı*, *baskı* > *basgu*, *bukla* > *bugla* “su testisi”, *eksi* > *egsü*, *hakikat* > *haggat*, *ışkın* > *ışgın* “dalda yeni yeşeren filiz”, *işkil* > *işgil* “şüphe”, *patiska* > *patısga*

-p- > -b-: *tepe* > *tebe*

-s- > -S-: *ekseri* > *ekSeri*, *ruhsat* > *ruSat*

-t- > -d-: *aktar-* > *ağdar-*, *arustak* > *arudak* “toprak tavan”

Söz Sonunda Ötümlüleşme

Söz sonu ötümlüleşme örnekleri, söz başı ve söz içi ötümlüleşme örneklerine göre daha az görülmektedir:

-ç > -c: *öç* > *öc*

-k > -g/K: *evlek* > *evleg* “tarlada açılan ocak”, *herk* > *herK* “nadasa bırakılan tarla”

-t > -d / -T: *avurt* > *avurT* “yanak”, *bat* > *baT* “çit”, *tat* > *dad*

-p > -P: *talep* > *dalaP*

-s > -S: *patoş* > *patoS*

-s > -z: *palas* > *palaz*

Ötümsüzleşme

Ötümlü *b*, *c*, *d*, *g*, *ğ*, *j*, *v*, *z* ünsüzlerinin ötümsüz olan ünsüz karşılıklarına dönüşmesiyle gerçekleşen bu ses olayı, yöre ağzında ötümlüleşmeye göre daha az görülmektedir:

Söz Başında Ötümsüzleşme

b- > p-: *bakır* > *pağır*, *baklava* > *paklava*, *banknot* > *pangalot*, *barhaç* > *parhaç*, *buhari* > *puhari* “ocak; baca”

c- > ç-: *car* > *çar* “örtü, çarşaf”, *cebel* > *çepel* “dikenli arazi”

d- > t-: *devir > teğür, diken > tiken, doktor > tohdor, pide > pite*

g- > k-: *gömlek > köynek, gövle- > kövle- “katmak, eklemek”, günde > künde*

v- > F-/ f-: *vallahi > Falla, vites > fites*

Söz İçinde Ötümsüzleşme

-ç- > -Ç-: *bac > baÇ “fasulyenin içi boş, kurumuş hâli”, gençlik > geÇlik*

-v- > -f-: *bedava > bedafa*

Süreklileşme

Süreklileşme²³ başlığı altında sızıcılışma ve akıcılışma olaylarına yer verilecektir.

Sızıcılışma

b, p, c, ç, d, t, k, g patlamalı²⁴ ünsüzlerinin *f, ğ, h, j, s, ş, v, z* sızıcı ünsüzlerine dönüşmesidir. Ayrıca *l, m, n, r, y* akıcı ünsüzlerinin *f, ğ, h, j, s, ş, v, z* sızıcı ünsüzlerine değiştiği örnekler de sızıcılışma²⁵ olarak verilmiştir. Tespit edilen sızıcılışma örnekleri şunlardır:

Söz Başında Sızıcılışma

ç- > ş-: *çirkef > şirşef, çorak > şoruh*

k- > h-: *kalbur > halbur, kuş > hoş*

Söz İçinde Sızıcılışma

-ç- > -ş-²⁶: *açlık > aşılh, çirkef > keşef, içki > işki, reşber > reşber, uçkur > uşhur*

-k- > -h-: Söz içinde ve sonunda yaygın olarak görülür: *akasya > ahasya, aktar- > ahdar-, akıl > ahıl, akraba > ahraha, bıçkı > bıçhı, sakol > sahol “süpürge”, sayıkla- > sayıhla-, sokum > sohum, soyka > soyha*

-k- > -ğ-: *sakız > sağız*

²³ Dursunoğlu (2017: 44), söyleniş sırasında ses yolunun açık kalması ile oluşan ünsüzlere “süreklî ünsüzler” adı verildiğini, bu ünsüzlerin birçok eserde “sızıcı ünsüzler” olarak da adlandırıldığını ve “sızmalı”, “sürtünücü” ve “daralma” gibi terimlerin de aynı ünsüzleri göstermek için kullanıldığını belirtir.

²⁴ Vural-Böler (2011: 73), boğumlanma tarzlarına göre ünsüzlerin patlamalı ve sızıcı olarak ikiye ayrıldığını *b, p, c, ç, d, t, g, k* ünsüzlerinin patlamalı ünsüzler olduğunu, bu ünsüzlere süreksiz ünsüzler de dendiğini; *f, ğ, h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y* ünsüzlerinin ise sızıcı ünsüzler olduğunu, bu ünsüzlerin de süreklî ünsüz olarak adlandırıldığını ifade eder.

²⁵ Sızıcılışma, patlamalı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüzlere dönüşmesidir ve sızıcı ünsüzler, tıpkı ünlüler gibi kesintisiz bir akışla, süreklî bir şekilde uzayabilir ve bundan dolayı bunlar süreklî ünsüz olarak adlandırılabilir (Vural-Böler, 2011: 73). Süreklî ünsüzler, birçok çalışmada “sızıcı” ve “akıcı” olarak ikiye ayrılmıştır.

²⁶ Güven (2017: 457), iç seste görülen *-ç- > -ş-* sızıcılışma örneklerinin Karadeniz Bölgesi ağızlarının en belirgin özelliklerinden olduğunu ifade eder. Bazı araştırmacıların bu değişimleri Kıpçak Türkçesi özellikleri arasında saydığı ve Öner (1998: 15)’in aynı durumun sadece; Kazak Türkçesinde; son seste görüldüğü görüşlerini aktarır.

-n- > -ğ-/-ş-: *bunal-* > *buşal-*, *gönül* > *göşül*, *önümüzü* > *öğümüzü*, *pınar* > *puşar*

-p- > -v-: *zıpka* > *zıvga* “altı dar üstü geniş erkek giysisi; kispet”

-y- > -ş-: *çeyrek* > *çēşrek*, *eyer* > *eşer*

Söz Sonunda Sızıcılışma

-ç > -ş / ç: *kerpiç* > *kerpiş*, *eğic* > *eğiş* “hamur teknesinde kalan hamur kalıntılarını temizlemek için kullanılan araç”, *uç-* > *uş-*, *arduç* > *arduş*, *üç* > *üş*

-k > -h: *çorak* > *şoruh*, *oluk* > *oluh*, *ortak* > *ortah*, *sandık* > *sanduh*, *tabak* > *tabah*

-n > -ğ: *ön* > *öğ*, *yün* > *yūğ*

Sızıcı Nöbetleşme

f, ğ, h, j, s, ş, v, z sızıcı ünsüzleri arasında gerçekleşen bu nöbetleşme yöre ağızında söz başında, söz içinde ve söz sonunda yaygın olarak görülmektedir:

Söz Başında

h- / ħ-: *harla-* / *ħarla-*

Söz İçinde

-ğ- / -v-: *ağı* / *avı* “zehir; soğuk hava”, *ağız* / *avuz*, *sağol* / *savol*

-v- / -ğ-/-ş-: *ceviz* / *ceşúz*, *çevir-* / *çēşúr*, *devir* / *teğür*, *dövme* / *dóğme*, *düven* / *düğen*, *düvenle-* / *düğenne-*, *güvendir-* / *güğendir-*

-h- / -ğ-/-ş-: *zahir* / *zaşar*

-ş- / -s-: *küşne* / *küsne* “kızılciğha benzer yabani bir meyve”, *peştamal* / *pestemal*

Söz Sonunda

-s / -Ş: *herkes* / *herkeŞ*

-j / -ş: *silaj* / *silaş* “mısır yemi”

Akıcılaşma²⁷

Yöre ağzında patlamalı *b* ünsüzünün, gırtlak ünsüzü *h*'nin ve sızıcı²⁸ ünsüzlerden *ğ*, *v* ünsüzlerinin akıcı *l*, *m*, *n*, *r*, *y* seslerine dönüştüğü tespit edilmiştir. Söz başı, söz içi ve söz sonunda görülen akıcılaşma örnekleri şunlardır:

Söz Başında Akıcılaşma

b- > m-: *bahane* > *mahana*

v- > n-: *vebal* > *nabal*

Söz İçinde Akıcılaşma

-ğ- > -y-: *can ciğer* > *can ciyer*, *çiğne-* > *çiyne-*, *değirmen* > *deyirmen*, *değnek* > *deynek*, *eğın* > *eyin*
“sirt”, *eğir-* > *eyir-* “yün eğirmek”, *eğle-* > *eyle-* “beklemek”, *öğnüük* > *öynüük*

-h- > -y-: *şehit* > *şeyit*, *zihin* > *zeyin*

-h- > -n-: *meşhur* > *menşur*

Söz Sonunda Akıcılaşma

-v > -y: *oklava* > *oşley*

Akıcı Nöbetleşme

Akıcı ünsüzler arasında gerçekleşen bu nöbetleşmenin tespit edilen örnekleri şu şekildedir:

Söz Başında

n- / l- : *nöbet* / *löbet*

n- / m-: *nodul* / *modul* “eşeğe binince kullanılan ucu çivili sopa, kamçı”

Söz İçinde

-l- / -n-: *gutlu* / *gutnu*

-l- / -r-: *civılda-* / *civırde-*, *çakıldak* / *çaşırdaş*, *dinel-* / *diren-* “ayakta durmak, beklemek” (**diner-*), *gelek* / *gerek* “kuru odun”, *gugulik* / *gugirik* “gelin duvağı”, *maşala* / *maşara* “eğimli olan bağ, bahçe ve tarlanın ekilebilmesi ve su tutması için parçalara ayrılarak düzlenmesi”, *talanla-* / *taranla-* “yağmalamak”, *tılsım* / *tırsım*

-n- / -l-: *dönüm* / *dölüm*

²⁷ Vural-Böler (2011: 132), *b*, *d*, *g*, *k*, gibi patlamalı ünsüzlerden biri ile *h* gırtlak ünsüzünün *l*, *m*, *r*, *y* gibi bol sesli akıcı ünsüzlerden birine dönüşmesi hadisesinin akıcılaşma olarak adlandırıldığını, bu ses olayına açıklık benzeşmesi de denilebildiğini belirtir.

²⁸ Dursunoğlu (2017: 44), eserlerin çoğunda sürekli ünsüzlerin *f*, *ğ*, *h*, *j*, *l*, *r*, *s*, *ş*, *v*, *y*, *z* olduğu konusunda birliktelik sağlandığını ve bu ünsüzlerden *f*, *ğ*, *h*, *j*, *s*, *ş*, *v*, *z* ünsüzlerinin sızıcı ünsüzleri *l*, *m*, *n*, *r*, *y* ünsüzlerinin ise akıcı ünsüzleri oluşturduğunu ifade etmektedir.

-n- / -m-: *çerebne / çelepme* “topraktan yapılan tepsi”

-n- > -y-: *gönül / göyün*

-r- / -l-: Akıcı *r ~ l* nöbetleşmesi, Akıncılar ağzında sıkça rastladığımız ses olaylarındandır: *birader / bilader, cemre / cemile, çerebne / çelepme, çermik / çelmik* “kaplıca”, *çırpı ipi / çilpipi* “inşaatlarda duvar örerken kullanılan ip”, *fetir / fetil* “kalın yufka”, *gurk / gulık* “kuluçka (tavuk için)”, *güreş / güleş, kenger / kengel* “dikenli büyük ot”, *serbest / selbes*

Söz Sonunda

-r / -n: *kadar / gadan*

Süreksizleşme

f, ğ, h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z sürekli ünsüzlerinin *b, c, ç, d, g, k, p, t* süreksiz ünsüz karşılıklarına değişmesidir. Akıncılar ağzında söz başında ve sonunda rastladığımız bazı süreksizleşme örnekleri vardır:

Söz Başında Süreksizleşme

s- > c-: *sigara > cıgara*

Söz Sonunda Süreksizleşme

-ş > -ç: *kargış > gargıç* “beddua, kargış”, *sipariş > ısmaıç*

Ünsüz Benzeşmeleri²⁹

Ünsüz benzeşmeleri; oluşum noktalarına göre yakın veya uzak benzeşme, benzeşmenin yönüne bağlı olarak da ilerleyici ve gerileyici benzeşme olmak üzere sınıflandırılmaktadır:

İlerleyici Benzeşme

Söyleyiş kolaylığı sağlamak için bir sözcük içerisinde önce gelen sesin sonra gelen sesi etkilemesi ve kısmen veya tamamen kendisine benzetmesi ilerleyici benzeşmesidir. Yöre ağzında tespit edilen ilerleyici benzeşmeler yakın benzeşme ve uzak benzeşme olmak üzere iki başlık altında verilmiştir:

İlerleyici Yakın Benzeşme

Akıncılar ağzında özellikle sonu *n*³⁰ ile biten sözlerde bu ses olayı görülür: *(-nl- > -nn- / ηn)* *anla- > anna, bunlar > bunnar, dinle- > diñne, düvenle- > düğenne-, günlük > günnük, karanlık > garaanuh, onlar > onnar, önlük > önnük, şenlik > şennik, sürenler > sürenner, yönlendir- > yönnendir-*

²⁹ Ergin (2008: 52), bir gramer birliğinde bir kelimedede bazen yan yana gelen veya biraz aralıklarla bir arada bulunan iki sestem birinin diğerine tesir ederek onu kendine benzetme olayını benzeşme olarak tarif eder.

³⁰ Sonu *n* ile biten sözlerde görülen bu ses olayı için bk. Caferoğlu 1958: 5.

Ayrıca *köstü* > *kössü* “köstebek” (-st- > -ss-) sözcüğünde de ilerleyici yakın benzeşme tespit edilmiştir.

İlerleyici Uzak Benzeşme

Sözcük içinde komşu olmayan seslerden önde olan ünsüzün sonda olan ünsüzü kendine benzetmesidir: *dastar* > *dasdar* “hamur üstüne serilen örtü”, *şapcak* > *şapşak* “orta büyüklükteki su taşı”.

Gerileyici Benzeşme

Sözcük içinde sonda olan ünsüzün önde olan ünsüzü kendisine benzetmesi olayıdır. Yöre ağızında tespit edilen gerileyici benzeşmeler özellikle alıntı sözcüklerde görülmektedir. Bu bölümde ele alınan gerileyici benzeşmeler, yakın benzeşme ve uzak benzeşme olmak üzere iki başlık altında verilmiştir:

Gerileyici Yakın Benzeşme

Sözcük içinde komşu seslerden sonda olanın önde olanı kendine benzetmesidir: *birtek* > *bittek*, *herle* > *helle* “un çorbası”.

Gerileyici Uzak Benzeşme

Sözcük içinde komşu olmayan seslerden sonda olan ünsüzün önde olan ünsüzü kendine benzetmesidir: *fetir* > *tetir* “ceviz yaprağı”, *suşehri* > *şuşehri*.

Aykırılışma

Aykırılışmalar³¹ da benzeşmelerde olduğu gibi ilerleyici ve gerileyici, uzak ve yakın biçimlerinde tasnif edilmektedir. Yöre ağızında benzeşmeye oranla daha az örnekte ve alıntı sözcüklerde tespit edilmiştir:

Gerileyici Yakın Aykırılışma

Söz içinde komşu olan seslerden önce gelenin değişmesiyle meydana gelen bu ses olayı, yöre ağızında bazı sözcüklerde tespit edilmiştir: *kınnap* > *gırnap* “ip, sicim”, *muşamba*³² > *muşanba* “naylon”.

³¹ Aykırılışma, “Bir sözcükte yan yana veya birbirine aralıklı duran, fakat boğumlanma özellikleri bakımından birbirinin aynısı ya da birbirine yakın iki ünsüzden biri, bazen kendi boğumlanma noktasını diğerinden ayırarak başka bir ünsüze dönmesi”dir (Korkmaz, 1994: 96). Vural-Böler (2011: 139), Türkçede aynı ünsüzün ekleme ve birleşme dışında yan yana bulunamayacağı için aynı ünsüzün aykırılışmasının Arapçadan alınan kelimelerde ve çoğunlukla ikinci ünsüzde söz konusu olduğunu ifade eder.

³² Coşkun (2007: 359), ölçünlü dilde görülen *saklanbaç* > *saklambaç*, Far. *penbe* > *pembe* gelişmelerinde fizyolojik benzeşmenin söz konusu olduğunu ve bu ses olayında, dudakta oluşan +b sesinin diş eti-burun sesi olan +n yerine yine kendisi gibi dudakta oluşan +m (nb+ > mb+) sesini tercih ettiğini ifade eder.

Ünsüz Düşmesi

Bir sözcükte çeşitli nedenlerle gerçekleşen ünsüz düşmesinin yöre ağzında söz içinde ve söz sonunda tespit edilen örnekleri şunlardır:

Söz İçinde Ünsüz Düşmesi

/-h-/ düşmesi: *ruhsat* > *ruSat*

/-k-/ düşmesi: *gökçek* > *göcek*

/-n-/ düşmesi: *genç* > *geç*, *gençlik* > *geçlik*, *rençper* > *reçber*

/-r-/ düşmesi: *anarşist* > *anaşit*, *program* > *pogram*, *serp-* > *sep-*

/-s-/ düşmesi: *tuzsuz* > *tuzuz*

/-v-/ düşmesi: *duvar* > *duar*

/-y-/ düşmesi: *böyle* > *bele*, *heybe* > *hēbe*

Söz Sonunda Ünsüz Düşmesi

/-y/ düşmesi: *buğday* > *būšda*

/-n/ düşmesi: *zaten* > *Satı*

Ünsüz İkizleşmesi

Akıncılar ağzında Türkçe ve alıntı sözcüklerde ünsüz ikizleşmesi³³ tespit edilmiştir. Bu ünsüz ikizleşmesi örnekleri şunlardır: *alerji* > *allerji*³⁴, *aşağı* > *aşşāš*, *gazuh* > *gazzuh*, *kışın* > *gışşın*, *kızamak* > *gızammuh*, *küçük* > *güççük*, *mozik* > *mozzik* “düve; bedence küçük kalmış hayvan”.

Ünsüz Tekleşmesi

Çift ünsüz bulunduran sözcüklerdeki ünsüzlerin birinin düşmesi ile gerçekleşen bu ses olayı, yöre ağzında özellikle Arapça sözcüklerde tespit edilmiştir: *evvel* > *evel*, *mahalle* > *mahle*, *müzevir* > *müzevir*. Arapça olmayan şu iki sözcükte de ünsüz tekleşmesi görülmektedir: *çulluk* > *culuh*, *pulluk* > *puluh* “pulluk bıçağı”.

Göçüşme³⁵

Göçüşme, yakın ve uzak göçüşme olmak üzere iki başlık altında verilmiştir:

³³ Eker (2013: 161), uzun ünlülerin kısalarırken yanlarındaki ünlüyü ikizleştirebildiğini, tarihî ve modern dillerde aslı uzun ünlülerin etkisiyle ortaya çıkan ikizleşme örneklerinin var olduğunu ifade eder. Banguoğlu (2007: 68), ikizleşme örneklerini *iç türeme* başlığı altında iç seste *n* türemesi örneklerinden hemen sonra verir.

³⁴ *allerji* sözcüğündeki ünsüz ikizleşmesi sözcüğün geldiği dildeki orijinal (Fr. *allergie* Tüs 89) biçiminden kaynaklanıyor olmalıdır. Bu açıdan diğerlerinden farklıdır.

³⁵ Korkmaz (1992: 74), kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayına göçüşme adını verir.

Yakın Göçüşme

Birbirini izleyen, komşu seslerde meydana gelen göçüşme türüne Akıncılar ağzında yaygın olarak rastlanır: *aħşam* > *aşham*, *ayva* > *havva*, *bakraç* > *barhaç*, *çıplak* > *cılbaħ*, *dünya* > *düyna*, *eski* > *eksü*, *külfet* > *küflet*, *memleket* > *melmeket*, *topraħ* > *torpaħ*.

Uzak Göçüşme

Birbirinden uzak kalan seslerde meydana gelen göçüşme türü de yöre ağzında sıklıkla kullanılmaktadır: *çekirge* > *kekürçe*, *dürbün* > *dübürüm*, *ileri* > *ireli*, *iler(i)le-* > *irel(i)le-*, *lanet* > *nālet*, *peškütan* > *peştugan* “yoğurdun pişirilmesiyle elde edilen, çorba yapılan dondurma kıvamında madde”³⁶.

Sonuç

Sivas İli Akıncılar İlçesi ağzının ses özelliklerini konu alan bu makalede, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Yazı dilinde yer alan ünlü ve ünsüzler dışında kalan ve çeşitli seslik nedenlerle meydana gelmiş şu ünlü ve ünsüzler belirlenmiştir. Ünlüler: *á, ā, ǎ, é, ē, í, î, ó, ú, ū, ū̄*. Ünsüzler: *ç, Ç, F, g, ğ, ħ, K, η, P, S, Ş, T, y*.

- Yöre ağzında ünlü yuvarlaklaşması nedeni ile dudak uyumun bozulduğu görülmektedir. Ünlü yuvarlaklaşmalarının bir kısmına dudak ve diş-dudak ünsüzleri, bir kısmına ise Eski Anadolu Türkçesinden beri korunan ünlü yuvarlaklıkları neden olmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinin en belirgin ses özelliği yuvarlaklaşmalardır. Bu yuvarlaklaşma eğilimi, bugün Anadolu ağızlarında varlığını sürdürmektedir. Akıncılar ağzında da ünlü yuvarlaklaşmasının yaygın olduğu tespit edilmiştir: *ağıl* > *ağul*, *arı* > *aru*, *azcık* > *ecük*, *baskı* > *basgu*, *bilezik* > *bilerzük*, *civa* > *cüva*, *derecik* > *derecük*, *enik* > *enük*, *karşı* > *garşu* vb.

- Akıncılar ağzında diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi *r-* ve *l-* ünsüzleri ile başlayan sözcüklerde ünlü türemesi görülmektedir. Bunun sebebi, Türkçe kökenli sözcüklerin *r-* ve *l-* ünsüzleri ile başlamamasıdır. Yöre ağzında bu özelliğin çok yaygın olduğu görülmektedir: *rahat* > *irâhat*, *rast* > *iras*, *renk* > *irenk*, *rum* > *urum*, *ruşen* > *ürüşan*, *leğen* > *ileğen*, *leş* > *üleş*, *lif* > *ilif* vb. Ayrıca *s-* ünsüzü ile başlayan iki örnekte söz başı ünlü türemesi belirlenmiştir: *spatula* > *ıspartaluħ* > *sipariş* > *ısmarıç*.

- Yöre ağzının diğer bir karakteristik özelliği de arka damak ünsüzlerinin sebep olduğu ünlü kalınlaşmasıdır. Bu tarz ünlü kalınlaşmaları, Akıncılar ağzında tespit edilen yaygın özelliklerden biridir: *değil* > *deşül*, *eteğin* > *eteğan*, *gökte* > *göğde*, *gönül* > *göşül* vb.

- Yöre ağzında yaygın olarak görülen diğer bir özellik de *l, r, s, ş, t, y* gibi inceltici etkiye sahip ünsüzler nedeniyle görülen yarı ünlü incelmesidir: *ağlayarak* > *ağlıyarek*, *bakıyor* > *baħıy*, *hacıya*

³⁶ Söz konusu anlam için bk. Toparlı, 2019: 301.

> *hacıya*, *layık* > *ilâyıh*, *lazım* > *ilázım*, *kırtık* > *kırtik*, *muhatara* > *muhatere*, *pırtık* > *pırtik*, *rahat* > *iráhat*, *tarlayı* > *tarlıy*, *vuruyor* > *vurıy* vb.

• İlerleyici benzeşmenin gerileyici benzeşmeye göre daha yaygın olduğu belirlenmiştir. Özellikle *nl* > *nn* ilerleyici benzeşmesi yaygın olarak görülmektedir: *anla-* > *anna*, *bunlar* > *bunnar*, *düvenle-* > *düğenne-*, *günlük* > *günnük*, *onlar* > *onnar*, *önlük* > *önnük*, *şenlik* > *şennik*, *sürenler* > *sürenner*, *yönlendir-* > *yönnendir-* vb.

• Yöre ağzında genellikle iki ünlü arasındaki ğ ünsüzü akıcı *y* sesine dönüşmektedir. Bu tür akıcılığa örnekleri oldukça yaygındır: *can ciğer* > *can ciyer*, *değirmen* > *deyirmen*, *eğın* > *eyin*, *eğır-* > *eyir-*, *eğle-* > *eyle-* vb.

• Ölçünlü dilde ötümsüz telaffuz edilen Türkçe ve yabancı sözcüklerin Akıncılar ağzında genellikle ötümlü seslendirildiği gözlenmektedir. Özellikle *k-* > *g-* ve *t-* > *d-* ötümlüleşmesi yöre ağzında yaygın olarak kullanılmaktadır: *kabak* > *gabağ*, *kaçak* > *gaçağ*, *taş* > *daş*, *tat* > *dad*, *tane* > *dene*, *tilki* > *dilki*, *tutak* > *dutağ* vb.

• Akıncılar ağzında *k* > *h* sızıcılığı örnekleri de oldukça yaygındır: *akasya* > *ahasya*, *akıl* > *ağıl*, *kalbur* > *halbur*, *oluk* > *oluğ*, *tabak* > *tabağ* vb. Ayrıca ölçünlü dildeki *n* ünsüzünün yöre ağzında iki ünlü arasında sızıcılışıp ğ ünsüzüne değiştiği sızıcılığı örnekleri de yaygın olarak görülmektedir: *bunal-* > *buşal-*, *gönül* > *göşül*, *ön* > *öğ*, *önümüzü* > *öğümüzü*, *pınar* > *puşar*, *yün* > *yūğ* vb.

• *r* ~ *l* akıcı nöbetleşmesi örneklerine de sıklıkla rastlanmaktadır: *birader* ~ *bilader*, *cemre* ~ *cemile*, *çermik* ~ *çelmik*, *çerebne* ~ *çelepme*, *çırpı ipi* > *çilpipi*, *fetir* ~ *fetil*, *gurk* ~ *gulk*, *güreş* ~ *güleş*, *kenger* ~ *kengel*, *serbes* ~ *selbes* vb.

• Yakın ve uzak göçüşme örnekleri de oldukça yaygındır: *ağşam* > *aşham*, *ayva* > *havya*, *bakraç* > *barhaç*, *eski* > *eksü*, *külfet* > *küflet*, *memleket* > *melmeket*, *toprağ* > *torpağ* vb.

• Türkçe ve alıntı sözcüklerde ünsüz ikizleşmesi de tespit edilmiştir: *allerji*, *aşşâş*, *gazzuh*, *gışşın*, *gızammuh*, *güççük*, *mozzik*.

• Çoğunlukla Arapça sözcüklerde olmak üzere bazı sözcüklerde ünsüz tekleşmesi saptanmıştır: *culuğ*, *evel*, *mahle*, *müzevir*, *puluğ*.

• Yöre ağzında bazı sözcüklerde de *-r-* düşmesi tespit edilmiştir: *pogram*, *anaşit*, *sep-*.

Kısaltmalar

Ağ.: ağız, **bk.:** bakınız, **Bşk.:** Başkurtça, **DS:** Derleme Sözlüğü, **EOT:** Eski Oğuz Türkçesi, **ET:** Eski Türkçe, **Fr.:** Fransızca, **Hak.:** Hakasça, **Kıp.:** Kıpçak Türkçesi, **KıpTS:** bk. Toparlı, R. vd., **Kır.:** Kırgızca, **Tuv.:** Tuvaca, **Tüs:** Türkçe Sözlük, **vb.:** ve benzeri, **vd.:** ve diğerleri

Kaynakça

- Akar, A. (2013). *Muğla Yöresi ve Ağızları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Allahverdiyeva, Ş. ve Bulduk, T. (2013). Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağzı- Ses Bilgisi. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*: 6 (3), 1109- 1145.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1944). *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1958). Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Türemesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1958, 1-11.
- Coşkun, M. V. (2007). "Standart Türkçede Ses Olaylarının Sebep-Sonuç İlişkisi Çerçevesinde Yeniden Sınıflandırılması". 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 347-368.
- Demir, N. ve Şen, Ü. (2006). *Sivas İli ve Yöresi Ağızları (Etnik Yapı- Dil İncelemesi- Metinler- Sözlük)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dursunoğlu, H. (2017). Adlandırma, Terimler ve Sınıflandırma Açısından Türkiye Türkçesinde Ünsüzlere Bir Bakış. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 65 (1), 11-22.
- Eckmann, J. (1953). Kelime Ortasında Anorganik b, p ve m'nin Türemesi. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 313-320.
- Eckmann, J. (1955). Türkçede d, t ve n Seslerinin Türemesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1955, 11-22.
- Eker, S. (2011). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eker, S. (2013). Ana Türkçe Uzun Ünlülerin Kıpçak Dillerindeki Kimi İzlerine Dair. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih TEZCAN'a Armağan*, 13: 145- 167.
- Ercilasun, A. (1999). Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ergin, M. (2008). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/ Yayım/ Tanıtım.
- Gülsevin, G. (2005). Ağız Araştırmamızda Yaygınlaşmış Yanlışlıklar (3): 'üzüm/ yüzüm; ölükl/ höllük;' türeme mi düşme mi?. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, V (2), 207- 213.
- Güven, Ö. (2014). *Sivas İli Zara İlçesi Ağzı* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Güven, Ö. (2017). Zara (Sivas) Ağzı Ses Bilgisi- Ünsüzler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (13), 451- 469.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, A. (2010). Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 47-67.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1994). *Neveşehir ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları
- Küçük, M. (2013). Anadolu Ağızlarındaki Doğu Kökenli Sözcüklerin Ses Bilgisi Açısından Görünümleri- Ünsüzler-. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20 (2), 39-78.
- Menz, A. (2009). Erzurum Ağzında Ermenice Ödünç Sözcükler. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 19, 89-106.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özek, F. (2014). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ön Ses y- Türemesi. *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (9), 843-853.

- Sağır, M. (1999). Ağız Çalışmalarında Çeviriyazı. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sağır, M. (2002). Ses Olayları Bakımından Anadolu Ağızları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 20, 1-7.
- Taşkıran, H. İ. (2021). *Sivas Akıncılar Ağız Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözlüğü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, T. (1994). Türk Dillerinde Ön Seste y- Türemesi. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4, 51-66.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (2015). *Türk Dilleri –Giriş-*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Toparlı, R. (2019). *Sivas Sözlüğü*. Sivas: Sivas Vilayet Kitaplığı.
- Toparlı, R., Vural H. ve Karaatlı R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1978). *Derleme Sözlüğü X, S-T*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vural, H. ve Böler, T. (2011). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yürüdü, E. ve Başbüyük, A. (2002). Orta Kelkit Yöresinde İdari Yapılanmadan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 83-97.

Extended Abstract

This paper aims to determine the phonetic characteristics of Akıncılar district of province Sivas, and what is presented is based on a fieldwork study. The study consists of three sections. In the first section, the place of Sivas dialect among the other dialects is determined and the methodology of the paper is briefly explained. Furthermore, the transcription system of the study is presented in this section.

In the second section, the phonetic change and events of Akıncılar are given under two sub-headings as vowels and consonants. These phonetic changes and events are as follows: Vowels, progressive vowel assimilation (*arife* > *arafa*, *ateş* > *ataş*, *ayet* > *ayat*, *aynen* > *aynan*, *hacet* > *hacat*, *yani* > *yani*, *zahire* > *zahra*, *zalim* > *zalım*, *bahçe* > *bahça*, *gible* > *gibla*, *patiska* > *patısga*), regressive vowel assimilation (*ihtiyar* > *ıhtıyar*, *menfaat* > *manfât*, *vebal* > *nabal*, *esas* > *asas*, *esvap* > *asbap*, *eşofman* > *aşortman*, *defa* > *dafa*, *eyvah* > *hayvah*, *sigara* > *cıgara*, *sefa* > *safa*, *seda* > *sada*, *emanet* > *amanat*), vowel change (*a* > *i*: *bağır sak* > *başır sıh*, *argaç* > *ırğaç* “handkerchief ornament”; *e* > *i*: *cerme* > *cermi*, *beyaz* > *biyâz*, *iskemle* > *iskemi*, *patates* > *patatis*, *telefon* > *telifon*, *yer* > *yir*, *gece* > *gice*; *e* > *u*: *cevap* > *cuvap*; *o* > *i*: *sofra* > *sıfra*, *tostombul* > *tıstımbul*; *ö* > *ü*: *dövecek* > *düvecek*, *öğlen* > *üşlen*, *köfte* > *küfte* *argaç* > *ırğaç* “), vowel epenthesis (*a* epenthesis: *mayhoş* > *mayahoş*, *çolpa* > *çolapa*; *i* epenthesis: *kısrak* > *gısrak*, *yalnuz* > *yalınuz*, *cılık* > *culuk*; *i* epenthesis: *traktör* > *tirektör*, *cemre* > *cemile*; *ü* epenthesis: *lüks* > *löküS*, *dürbün* > *dübürüm*), vowel elision (*bedirik* > *bedrük*, *buğula-* > *buğla-*, *cereme* > *cemre*, *hakikat* > *haggat*, *kuzula-* > *guzla-*, *patates* > *pattes*, *yayılım* > *ıyayılım*, *zahire* > *zahra*). Phonetic events: Consonant, Consonant epenthesis and prothesis (*h* prothesis: *ayva* > *hayva* “quince”, *is* > *his* “soot”; *r* epenthesis: *bilezik* > *bilerzük* “bracelet”, *şive* > *şirve* “idiom”, *spatula* > *ısbartaluh* “food turner”; *n* epenthesis: *bat* > *bant* “a kind of burghul salad”, *ödünç* > *öndünç* “loan” etc.), consonant changes (*k* > *g*: *kalem* > *galem*, *keçi* > *geçi*, *kemik* > *gemik*, *t* > *d*: *tabanca* > *dabanca*, *tat* > *dad*: *-p-* > *-b-*: *tepe* > *tebe* etc.), spirantisation (*-k-* > *-h-*: *akraba* > *ahraba*, *bıçkı* > *bıçkı*, *sokum* > *sohum*, *-ç* > *-ş*: *kerpiç* > *kerpiş*, *eğic* > *eğiş*, *uç-* > *uş-*), liquidation (*b-* > *m-*: *bahane* > *mahana*, *-h-* > *-y-*: *zihin* > *zeyin*, *şehit* > *şeyit*), devoicing (*d-* > *t-*: *doctor* > *tohdor*, *devir* > *teğür*; *b-* > *p-*: *bakır* > *pağır*, *banknot* > *pangalot*, *barhaç* > *parhaç*, *buhari* > *puhari*, *baklava* > *paklava*; *v-* > *F-/f-*: *vallahi* > *Falla*, *vites* > *fites*), consonant assimilation (*birtek* > *bittek*, *günlük* > *günnük*, *herle* > *helle* “flour soup”, *önlük* > *önnük*, *şenlik* > *şennik*), dissimilation (*kınnap* > *gınnap* “rope”, *muşamba* > *muşanba* “nylon”), consonant elision (*program* > *pogram*, *anarşist* > *anaşit*, *serp-* > *sep-*, *gökçek* > *göcek*, *buğday* > *büşda*), consonant duplication (*alerji* > *allerji*, *aşağı* > *aşşâş*, *gazuh* > *gazzuğ*), consonant degemination (*çulluk* > *culuğ*, *evvel* > *evel*, *mahalle* > *mahle*, *müzevvir* > *müzevir*, *pulluk* > *puluğ*), metathesis.

The obtained findings are presented in the third section of the paper. Most of them are metathesis examples (e.g. *ağşam* > *aşham*, *ayva* > *havva*, *bakraç* > *barhaç*, *çekirge* > *kekürçe*, *çıplak* > *cılbağ*, *dürbün* > *dübürüm*, *eski* > *eksü*, *dünya* > *düyna* *külfet* > *küflet*, *ileri* > *ireli*, *iler(i)le-* > *irel(i)le-*, *lanet* > *nâlet*, *memleket* > *melmeket*, *peskütan* > *pestugan*, *toprağ* > *torpağ*) and another is word-initial vowel epenthesis, which is frequently started with the consonant *r-* or *l-* (e.g. *leğen* > *ileğen*, *leş* > *üleş*, *lif* > *ilif*, *rahat* > *irâhat*, *rast* > *ıras*, *renk* > *irenk*, *rum* > *urum*, *ruşen* > *ürüşan*). These are usually foreign root words. On the other hand, word-initial vowel epenthesis can be determined in two examples starting with *s-*, e.g. *spatula* > *ıspartaluh*, *sipariş* > *ısmariç*. Furthermore, phonetic changes in *r* / *l* examples are quite common. (e.g. *birader* ~ *bilader*, *cemre* ~ *cemile*, *çermik* ~ *çelmik*, *çerebne* ~ *çelepme*, *çırpıpi* > *çılpıpi* “the rope used to build walls in construction”, *fetir* ~ *fetil* “thick phyllo”).

